

УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

На правах рукопису

ВАСИЛЕЦЬ Володимир Борисович

**ПРАВОВІ ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ
ПОПЕРЕДЖЕННЯ ВТЕЧ ЗАСУДЖЕНИХ З ВИПРАВНО-
ТРУДОВИХ УСТАНОВ**

Спеціальність 12.00.08 - Кримінальне право і кримінологія,
кримінально-виконавче право

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ 1996



Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі кримінології Української академії внутрішніх справ.

Науковий керівник - член-кореспондент Академії правових наук, доктор юридичних наук, професор Мелєнтьєв М.П. (Р.Ф., м.Рязань)

Офіційні опоненти - доктор юридичних наук, професор Скибицький В.В.

- кандидат юридичних наук, доцент Петров В.В.

Провідна організація - Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Захист відбудеться "27" листопада 1996 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.56.01 при Українській академії внутрішніх справ (252035, Київ-35, Солом'янська площа 1).

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Української академії внутрішніх справ (252035, Київ-35, Солом'янська площа 1).

Автореферат розісланий "25" жовтня 1996 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради,
кандидат юридичних наук

В.І.Женунтій

ЖА-35870

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ.

Актуальність теми дослідження. Система виконання кримінальних покарань, що була створена і діяла в умовах централізму та адміністративно-командного механізму управління, не повністю забезпечувала вирішення покладених на неї законодавством завдань. Вжиті заходи щодо перебудови діяльності системи виправно-трудових установ не вивели її з кризового стану.

За останні роки в місцях позбавлення волі відзначається найбільш високий рівень злочинності, що у свою чергу призводить до кризових ситуацій у деяких з них і значно ускладнює оперативну обстановку.

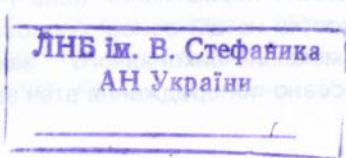
Критичний стан системи виконання покарань диктує необхідність радикальних змін в галузі законодавства, організації виконання кримінальних покарань, глибокого аналізу стану справ у системі визначення та співвідношення поставлених завдань соціально-економічним умовам, що існують у державі.

Разом з тим недосконалість законодавчої та відомчої нормативної бази призвели до зростання злочинності в місцях позбавлення волі. Практика діяльності виправно-трудових установ показує, що на окрему частину засуджених карно-виховний процес не справляє позитивного впливу, і вони, не бажаючи відмовитись від антигромадських поглядів та звичок, у певних ситуаціях знову вчиняють злочини. До числа найбільш поширених злочинів відносяться втечі з виправно-трудових установ, які складають понад 50% від загальної кількості злочинів, скоюваних засудженими в місцях позбавлення волі.

Стаття 183 Кримінального Кодексу¹ України передбачає кримінальну відповідальність за втечу з місця позбавлення волі, або із-під варти. В дисертаційній роботі автором досліджувались втечі засуджених з виправно-трудових установ², які виконують покарання у вигляді позбавлення волі; до них відносяться виправно-трудова колонія³ і виховно-трудова колонія⁴ (для неповнолітніх).

Злочин, що розглядається, являє значну суспільну небезпеку оскільки внаслідок його вчинення стає неможливим досягнення мети покарання, створюється реальна загроза скоєння втікачами нових, у тому числі тяжких, злочинів, завдається шкода інтересам правосуддя.

¹ У подальшому КК.
² У подальшому ВТУ.
³ У подальшому ВТК.
⁴ У подальшому ВТК.



Здійснюючи втечу, засуджений перешкоджає виконанню судового вироку. Це дозволяє особі ухилитися від відбування покарання і тим самим unikнути виправно-трудоного впливу. Втеча негативно діє на інших засуджених, дезорганізує роботу виправно-трудоної установи, знижує ефективність всього карно-виховного процесу.

Слід звернути увагу на такий факт, що багаторічний досвід проведення профілактичних заходів боротьби з втечами засуджених та посилення кримінальної відповідальності за це діяння сьогодні не має позитивного впливу на скорочення злочинів подібного роду. Все це є свідченням того, що ця проблема потребує комплексного дослідження з позиції кримінального, кримінально-виконавчого права, кримінології, соціології та психології.

Різні аспекти боротьби з втечами засуджених із ВТУ були предметом вивчення юристів А.Л.Гравіної, В.В.Дедюхіна, Л.В.Єгорова, Л.М.Волобуєва, М.П.Журавльова, В.Є.Квашиса, Л.Г.Крахмальника, Ф.Г.Канцаріна, В.К.Мазняка, А.Я.Маркова, Л.В.Перцової, В.К.Сауляка, Ю.М.Ткачевського, М.М.Якушина та інших.

Відмічаючи користь проведених досліджень, слід сказати, що вони торкалися, як правило, окремих сторін діяльності ВТУ та інших правоохоронних органів щодо боротьби з втечами.

Останнім часом проблема боротьби з втечами засуджених з ВТУ стала дуже гострою, до того ж вона на Україні з часу її незалежності не досліджувалась. Тому дослідження правових і кримінологічних проблем боротьби з втечами засуджених із ВТУ та розробка шляхів підвищення ефективності заходів попередження їх злочинів є дуже актуальною.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є проблема кримінальної відповідальності за втечу засуджених з ВТУ в її науковому та практичному аспектах, причини та умови, які сприяють їм, а також практична діяльність виправно-трудоних установ, по їх попередженню.

Предметом - чинне кримінальне, кримінально-виконавче законодавство, яке регулює відповідальність за вчинення втеч з місць позбавлення волі, практика його застосування, система наукових поглядів та розробок щодо даної проблеми.

Мета та завдання дисертаційного дослідження. Мета полягає в комплексному вивченні та аналізі законодавства, положень відомчих нормативних актів і практики їх застосування та в науковій розробці на цій основі пропозицій щодо вдосконалення кримінального, кримінально-виконавчого законодавства і практичної діяльності стосовно попередження втеч засуджених з ВТУ.

Ця мета обумовила визначення таких завдань:

- аналіз стану теоретичних досліджень проблеми, звертаючи особливу увагу на ті питання, які залишаються дискусійними та потребують подальшого вивчення;
- дослідження об'єктивних та суб'єктивних ознак злочину що розглядається;
- аналіз правової і кримінологічної характеристики особистості засуджених, які вчинили втечу;
- розробка та теоретичне обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення норм кримінального та кримінально-виконавчого законодавства, а також відомчих нормативних актів з питань активізації боротьби з втечами;
- розробка конкретних науково обґрунтованих пропозицій та рекомендацій щодо вдосконалення профілактичної діяльності виправно-трудових установ по попередженню втеч засуджених з місць позбавлення волі;
- розробка обґрунтованих пропозицій та рекомендацій щодо вдосконалення діяльності колоній-поселень (зокрема для осіб, які твердо стали на шлях виправлення).

Методологічна основа та джерела дослідження.

Методологічною основою дисертаційного дослідження є закони діалектики, концептуальні положення сучасної науки про людину, відповідні праці вчених з пенології, кримінології, кримінального, кримінально-виконавчого законодавства, пенітенціарної педагогіки і психології, правоположення, котрі містяться в нормативних актах Верховної Ради України, а також міжнародні норми та угоди, що визначають порядок і умови виконання покарання у вигляді позбавлення волі.

Загальним методом цього дослідження є діалектичний метод пізнання соціальних процесів, який дозволяє урахувати взаємозв'язки питань боротьби з втечами засуджених з ВТУ.

В процесі дослідження використовувались загальнонаукові та приватнонаукові методи (системний, функціональний, історико-правовий, порівняльно-правовий, статистичний, соціологічний - інтерв'ювання, анкетування та спостереження, психологічний та логічний).

Основні висновки і положення роботи базуються на аналізі кримінального, кримінально-виконавчого законодавства України, пропозицій, які містяться в проектах Кримінального кодексу України (проект Кабінету Міністрів України і проект Комісії Верховної Ради

України, а також Кримінального кодексу Російської Федерації) щодо питань боротьби з втечами засуджених з ВТУ; підзаконних актів, перш за все МВС України; літературних джерел із загальної теорії права та спеціальних джерел, які висвітлюють питання боротьби з втечами засуджених із ВТУ. У роботі наведені літературні джерела із теми, що досліджується, і критично проаналізовані теоретичні погляди та висловлювання інших авторів.

Обґрунтованість та достовірність результатів дослідження.

Положення, висновки та рекомендації, викладені в дисертації, базуються на широкому науково-теоретичному, нормативному, а також практичному матеріалі. За спеціально розробленими анкетами у 14 регіонах України проведено анкетування 800 засуджених, які вчинили втечу з місць позбавлення волі, 800 працівників різних служб та частин виправно-трудоустанов, з них 400 працівників колоній-поселень. Вивчено 310 архівних кримінальних справ на осіб, які були засуджені за втечу, та 800 матеріалів службових розслідувань щодо фактів втеч. Використано також особистий досвід роботи дисертанта у виправно-трудоустановах.

Сформульовані у дисертації висновки і пропозиції спираються на дані статистичної звітності Головного Управління виконання покарань МВС України, Управління виконання покарань ряду областей України за останні десять років.

Наукова новизна дисертаційного дослідження визначається тим, що в ньому вперше на монографічному рівні досліджені теоретичні та практичні питання, пов'язані з використанням і подальшим удосконаленням положень сучасного законодавства, відомчих нормативних актів, і практика їх застосування, у попередженні втеч з ВТУ, а саме:

- проаналізовані об'єктивні та суб'єктивні ознаки досліджуваного злочину;
- розроблені і теоретично обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення норм кримінального, кримінально-виконавчого законодавства та практичної діяльності ВТУ;
- розглянуто кримінально-правову і кримінологічну характеристики засуджених, що вчинили втечу з ВТУ;
- дано класифікацію мотивів вчиненого діяння;
- виділено ряд соціолого-психологічних особливостей особи засудженого, який вчинив втечу з ВТУ;

- обґрунтовано доцільність введення до статті 183 КК України (втеча) заохочувальної норми, яка пом'якшує вину суб'єкта;
- з урахуванням того, що проектом Кримінального кодексу України запропоновано введення нового виду покарання - "обмеження волі", що зумовить виділення особливої категорії осіб, яким за вироком суду може бути призначений цей вид покарання, запропоновано введення до Особливої частини КК України спеціальної норми - "Ухилення від відбування покарання у вигляді обмеження волі";
- запропоновані заходи вдосконалення організаційно-практичної діяльності щодо попередження втеч засуджених з колоній-поселень для осіб, що твердо стали на шлях виправлення, які у порядку статті 46 Виправно-трудового кодексу України переводяться до них з ВТУ загального, посиленого, суворого режиму.

Положення, що виносяться на захист. Підсумкові результати дисертаційної роботи дозволили обґрунтувати і винести на захист:

- пропозиції щодо вдосконалення правової основи діяльності адміністрації ВТУ по боротьбі з втечами засуджених;
- висновки щодо доцільності введення до діючої статті 183 Кримінального кодексу України (втеча) заохочувальної норми, що пом'якшує вину суб'єкта, яка передбачає повернення засудженого у місце позбавлення волі за власною ініціативою впродовж трьох днів після вчинення втечі;
- пропозиції щодо введення до Особливої частини КК України спеціальної норми, що передбачає відповідальність засуджених, які самовільно залишили місце відбування покарання, - нову статтю 183⁵ "Ухилення від відбування покарання у вигляді обмеження волі";
- висновки щодо доцільності залишення режиму позбавлення волі в колоніях-поселеннях для осіб, які у порядку статті 46 Виправно-трудового кодексу України переводяться до цих колоній-поселень (з ВТУ загального, посиленого, суворого режиму), за умови, що вони стали на шлях виправлення;
- пропозиції щодо вдосконалення організаційно-практичної діяльності та рекомендації з питань профілактичної діяльності по попередженню втеч засуджених, які відбувають покарання в колоніях-поселеннях для осіб, що твердо стали на шлях виправлення;
- рекомендації щодо можливості направлення осіб, які стали на шлях виправлення, у спеціально створені колонії-поселення за

територіальним принципом з урахуванням дислокацій ВТУ, за видами режиму.

Теоретичне та практичне значення результатів дослідження.

Дисертантом пропонується ряд науково обґрунтованих рекомендацій щодо розробки і вдосконалення нормативних актів, які мають кінцевою метою профілактику втеч засуджених з ВТУ. Вони спрямовані на вдосконалення кримінального і кримінально-виконавчого законодавства, що регулює саме цей аспект діяльності ВТУ, і в подальшому можуть бути використані відповідними нормотворчими органами.

Окремі положення дисертації можуть бути використані при викладанні курсу основ пенітенціарної кримінології, при написанні підручників, навчальних посібників, для навчання слухачів системи юридичних вузів МВС України, для підвищення кваліфікації співробітників органів внутрішніх справ.

Апробація і впровадження результатів дослідження.

Основні положення і висновки дисертації були відображені в трьох наукових публікаціях автора та узагальненнях, що представлені у Головне Управління виконання покарань МВС України (1995рік).

Результати роботи викладались на трьох науково-практичних конференціях, проведених на базі Київського інституту внутрішніх справ (1993 - 1995рр.), на засіданнях кафедри кримінології Української академії внутрішніх справ, у лекційних матеріалах. Деякі матеріали дослідження використовуються у навчальному процесі Української академії внутрішніх справ, а також у науково-дослідній роботі слухачів і курсантів.

Структура дисертації визначається її метою, завданням і складається з вступу, трьох глав, 8 параграфів, висновків, списку літератури та додатку.

ЗМІСТ РОБОТИ.

У вступі обґрунтовується вибір та актуальність теми, визначаються об'єкт і предмет, мета і завдання дослідження, а також його методологічні основи та використана науково-теоретична база, окреслюються наукова новизна, теоретична і практична значущість роботи, данні щодо апробації її результатів.

У главі I "Юридичні ознаки втечі з місць позбавлення волі" автор розглядає кримінально-правову характеристику і пов'язані з нею

питання кваліфікації втеч із ВТУ, звертаючи особливу увагу на аналіз об'єктивної та суб'єктивної сторін діяння та вчинення злочину при кваліфікуючих ознаках.

Параграф 1 "Об'єктивні ознаки злочину" присвячений розгляду кримінально-правової характеристики об'єктивних ознак злочину.

Наукою кримінального права втеча відноситься до формального складу, тобто до злочинів, об'єктивна сторона яких виражається в самому факті вчинення дій або бездій, незалежно від подальших наслідків, які викликані злочином у зовнішньому світі. Склад злочину втечі сконструйовано законодавцем за типом формальних злочинів, інакше кажучи, диспозиція ст. 183 КК України описує і тим самим включає в об'єктивну сторону тільки вчинення суспільно небезпечного і протиправного діяння. Конструкція складу злочину, передбаченого в ст. 183 КК України, як формального пояснюється тим, що шкода, яка завдається його вчиненням, лежить у моральній сфері і не може бути конкретно визначена. Крім цього, такий опис складу злочину є свідченням прагнення законодавця максимальною мірою поставити під охорону кримінального закону сферу правосуддя.

У той же час для об'єктивної сторони дискусійним є питання, яким злочином є втеча - тривалим чи продовжуваним? Більшість вчених-юристів вважають, що втеча - це злочин тривалий, тому що, будучи вчинена, вона триває на стадії закінченого злочину до затримання винного чи явки з повинною. Деякі вчені (В.М.Кудрявцев, В.К.Мазняк) заперечують цю думку, вважаючи, що втечу не можна ототожнювати з тривалим станом, який є ухиленням винного від покарання. Поділяючи першу думку, автор робить висновок, що втечу з місця позбавлення волі слід вважати тривалим злочином через певні його ознаки. По-перше, інтереси правосуддя, які порушені втечею, продовжують порушуватися наступним ухиленням від відбування покарання, слідства або суду, і фактом втечі це порушення не закінчується. По-друге, обов'язок засудженого, який вчинив втечу, відбувати призначене покарання має кримінально-правовий характер.

Таким чином, дії винного при вчиненні втечі повністю відповідають визначенню тривалого злочину. На особі, засудженій до позбавлення волі, лежить обов'язок відбутися покарання в межах строку, визначеного вироком суду. Вчиняючи втечу з ВТУ, засуджений порушує цей обов'язок та ухиляється від відбування покарання. Сам факт залишення місця позбавлення волі (за наявності інших ознак складу) утворює закінчений злочин. Разом з тим подальше ухилення від відбування покарання є продовженням єдиної злочинної дії - втечі, тобто невиконання особою обов'язку з його вчинком. Ці дії перебувають

у єдності і не можуть розглядатися у відриві одна від одної. Таким чином, втеча відноситься автором до тривалих злочинів. Визнання втечі тривалим злочином впливає на визначення строку давності (ст.48, 49 КК України), а також застосування амністії.

Параграф 2 "Суб'єктивні ознаки злочину" присвячений розгляду кримінально-правової характеристики суб'єктивних ознак злочину.

Дискусійним є питання щодо суб'єктивної сторони втечі. Адже, якщо всі погоджуються з тим, що втеча вчиняється з прямим умислом, при якому особа усвідомлює, що залишає місце відбування покарання у вигляді позбавлення волі чи місця знаходження під вартою, та бажає цього, то відносно того, чи входить до складу суб'єктивної сторони злочину обов'язковою ознакою мета дії винного, в літературі, як і в практиці, єдиної думки немає. Ряд авторів стверджують, що при втечі особа має мету ухилитися від відбування покарання у вигляді позбавлення волі. В інших працях вказується, що така мета за наявності складу злочину не обов'язкова. Автор приходить до висновку, що втеча - це умисний злочин, який вчиняється з метою, яка не може бути зведена тільки до ухилення від покарання. Звичайно, наміри особи, яка вчиняє втечу, можуть бути різноманітні і включати в себе прагнення тимчасово чи постійно залишити місце відбування покарання. Оцінюючи подібні дії, перш за все, треба сказати, що, за думкою автора, їх правова характеристика має залежати від правового стану засудженого та ступеня його ізоляції. Тому, як здається, слід визнати, що втеча з ВТУ загального, посиленого, суворого, особливого виду режиму має значну суспільну небезпеку і повинна розглядатися як злочин незалежно від наявності мети ухилення від відбування покарання, а втеча з колонії-поселення (крім втечі з колонії-поселення, де відбувають покарання особи, які твердо стали на шлях виправлення) може бути віднесена до категорії злочинів тільки за наявності мети ухилення від відбування покарання. Таким чином, автор робить висновок, що втечу з ВТУ, що охороняються, треба віднести до числа злочинів ^{незалежно} від наявності у засудженого мети ухилення від відбування покарання, а втечу з колоній-поселень (за винятком засуджених, що утримуються в колоніях-поселеннях для осіб, які твердо стали на шлях виправлення) можна вважати злочином тільки за наявності такої мети. Це дає підставу запропонувати встановлення кримінальної відповідальності за втечу з колоній-поселень в окремій кримінально-правовій нормі із визначенням у диспозиції цієї норми мети втечі як обов'язкової ознаки.

У параграфі 3 "Кваліфікуючі ознаки злочину" розглядаються кваліфікуючі ознаки втечі з ВТУ. Дається порівняльний аналіз ст.183 КК України відносно редакції ст.188 КК Російської Федерації, а також

пропозицій, які містяться в проектах кримінальних кодексів України та Російської Федерації. Серед кваліфікуючих ознак ст.183 КК України заслуговують на увагу такі, як застосування насильства або способом, небезпечним для життя та здоров'я інших осіб. Стара редакція ст.183 КК України передбачала як кваліфікуючу ознаку втечі поєднання її з насильством над вартою, тобто над охороною місць позбавлення волі. В новій редакції об'єкт насильства не обумовлюється. Тому автор робить висновок, що як кваліфікуючу ознаку можна розглядати насильство, застосоване до будь-якого співробітника місць позбавлення волі, а не тільки до варті, а також до інших осіб, які стають об'єктом нападу при скоєнні втечі.

У главі 2 "Кримінологічна характеристика особистості засуджених, причини та умови, які сприяють втечам засуджених з виправно-трудова установ" розглядаються аспекти кримінологічної, соціолого-педагогічної характеристики втеч засуджених, окремо з виправно-трудова колоній (за видами режиму), виховно-трудова колоній та колоній-поселень, а також причини та умови, які сприяють втечам засуджених з цих колоній.

Параграф 1 "Кримінологічна характеристика особистості засуджених, причини та умови, які сприяють втечам засуджених з виправно-трудова колоній" присвячений розгляду характеристики особистості засуджених, які відбувають покарання у ВТК за видами режиму, соціологічні та психологічні аспекти особистості, причини та умови, що сприяють втечам засуджених з ВТК.

Як показує дослідження, у більшості випадків втечі вчиняються засудженими з антисуспільною орієнтацією особистості. Це формує мотивацію втеч, на підставі чого автор робить висновок, що причина, яка спонукає особу вчинити злочин, цілком і повністю залежить від мотивації дій суб'єкта. Ця мотивація вчинення злочину є причиною, яка штовхає особу до дій, але ці дії можливі за наявності певних умов. Умови, у свою чергу, діють тоді, коли мета і наміри визначились, і коли суб'єкт почав діяти, а умови у цій ситуації сприяють йому довести свої наміри до кінця. Тому правильне методологічне вирішення питання щодо причин та умов втеч засуджених з місць позбавлення волі дозволяє виділити два напрямки боротьби з цим злочином: 1) усунення безпосередніх причин втеч; 2) усунення умов, які сприяють їх вчиненню.

На підставі аналізу автор показує, що на організацію боротьби з втечами суттєво впливають вид режиму та характер виробничої діяльності установи. Виходячи з цього, робиться висновок, що найбільший ступінь ізоляції засуджених у тюрмах і ВТК особливого режиму, а найменший - у колоніях-поселеннях. Тому доля втеч у

загальній структурі злочинності в колоніях-поселеннях вища, ніж у ВТК інших режимів, тюрмах та слідчих ізоляторах.

Дається загальна характеристика втеч засуджених із ВТК за часом, за місцем та способом скоєння, одиночних, групових, за віком, сімейним станом, за строком покарання, за часом строку покарання, фактично відбутого до моменту вчинення втечі, за часом затримання втікача.

Аналіз показав, що основними причинами, які сприяють втечам засуджених із ВТК є: небажання відбувати покарання (30%); можливість виникнення у ВТК небажаних для засудженого наслідків через стосунки з іншими засудженими, - а саме, через конфлікти з іншими особами, гру під інтерес, схиляння до мужолозтва, переслідування за участь у самодіяльних організаціях засуджених (25%); незгода засудженого з вироком суду (17%); недосконалість законодавства щодо кримінальної відповідальності за втечу (13%); вільне пересування через кордон України з іншими державами (10%); наміри помститися свідкам, потерпілим (4%); інші причини (1%).

Щодо причин, що сприяють вчиненню втеч засуджених, які користуються правом пересування без конвою, то до них відносяться недоліки у підборі осіб, яким надається це право.

Умови, які сприяють втечам засуджених із ВТК загального, посиленого, суворого, особливого режимів, характеризуються способами їх вчинення, з яких провідне місце займають такі, як безпосереднє перетинання огорожі, обладнання схованок, а також їх використання, таран основної огорожі, підкоп, використання підземних та повітряних комунікацій, розбирання цегляних кладок, стель, стін, підлог (у камерах), вихід через КПП з використанням недбалого несення служби вартовими.

При аналізі умов, які сприяють втечам засуджених з ВТК, відмічається, що вони формуються у сфері діяльності ВТК, і головним чином у сфері застосування основних засобів виправлення та перевиховання засуджених. Використовуючи матеріали дослідження, автор відзначає, що при втечах засуджених із ВТК провідне місце займають такі умови: невідосконала система охорони ВТК (23%); слабка організація та здійснення нагляду за поведінкою засуджених з боку адміністрації ВТК (18%); недбале несення служби військовими нарядами, що охороняють об'єкти ВТК (15%); недоліки у діяльності оперативних апаратів щодо виявлення злочинних намірів засуджених та у профілактиці втеч (13%); незадовільна індивідуально-виховна робота з особами, які негативно характеризуються (12%); недоліки щодо виявлення та постановки на облік осіб, які схильні до втеч (10%); низька

службова дисципліна представників адміністрації ВТК та осіб військового наряду (8%); інші умови (1%).

До умов, які сприяють вчиненню втеч засуджених, які користуються правом пересування без конвою, відноситься відсутність належного нагляду за цією категорією засуджених.

Щодо соціально-психологічної характеристики особистості засуджених, які вчинили втечу, основну увагу автор приділяє мотивам, які спонукають позбавлених волі вчиняти злочин.

Подібний підхід до вивчення особистості втікачів пояснюється тими обставинами, що мотив є одним із основних компонентів вольової поведінки та детально характеризує сутність злочинця, його морально-психологічні риси.

Аналізується судова практика щодо розгляду кримінальних справ про втечі засуджених з ВТУ за період 1986 - 1994рр. та окремо - судова практика щодо втеч засуджених після введення в дію Закону України від 27 липня 1994р.⁵ (за 1995 рік відносно 1994 року).

Автор наводить дані анкетування засуджених, що вчинили втечу, а також працівників різних служб ВТК щодо питань удосконалення правової та організаційної основи попередження втеч.

У параграфі 2 "Кримінологічна характеристика причин та умов, які сприяють втечам засуджених з виховно-трудових колоній" окремо визначається характеристика особистості неповнолітніх засуджених, які відбувають покарання у виховно-трудових установах, соціологічні та психологічні аспекти особистості неповнолітніх та причини і умови, що сприяють втечам неповнолітніх засуджених з виховно-трудових установ. Подається кримінологічна характеристика особистості неповнолітніх, які вчинили втечу з ВТК, за певними критеріями: за статевими ознаками; за віком; за родинними зв'язками; за порою року, часу доби; за часом строку покарання, фактично відбутого до моменту вчинення втечі; за часом затримання неповнолітніх втікачів.

При аналізі причин, які сприяють втечам неповнолітніх засуджених з ВТК, виділені такі основні причини: дії норм "іншого життя" у ВТК (23%); небажання відбувати покарання (21%); незгода засудженого з вироком суду (18%); бажання уникнути негативних наслідків конфліктів з іншими засудженими (15%); загострення ситуації

⁵ Див.: Про внесення змін і поповнень до законодавчих актів України щодо врегулювання деяких питань, пов'язаних з умовами відбування покарань засудженими: Закон України, прийнятий 27 липня 1994р. // Відомості Верховної Ради України. - 1994 № 37. - Ст.342.

представниками адміністрації, що штовхає засудженого до втечі (11%); на спір (8%); інші причини склали(4%),

При аналізі умов, які сприяють втечам неповнолітніх засуджених із ВТК, виділені такі основні умови: незадовільна організація та здійснення нагляду за поведінкою засуджених (29%); неналежний контроль оперативного апарату щодо груп негативної спрямованості (26%); слабка обізнаність оперативних працівників про негативні процеси, що існують серед засуджених (18%); недоліки щодо виявлення та постановки на облік осіб, які схильні до втечі, та незадовільна індивідуально-виховна робота з цією категорією неповнолітніх засуджених (15%); обставини, що сприятливо склалися щодо можливості втечі (10%); інші умови(2%).

До умов, що сприяють вчиненню втеч неповнолітніх засуджених, які користуються правом пересування без конвою за межами ВТК, слід віднести недоліки щодо підбіру осіб, яким надається це право, а також відсутність належного нагляду за цими засудженими.

Даючи соціально-психологічну характеристику особистості неповнолітніх засуджених, які вчинили втечу, автор зосереджує увагу на мотивах, які спонукають неповнолітніх вчинити втечу. У більшості випадків вони не співпадають з мотивами інших втікачів із виправно-трудоих колоній.

Вивчення мотивації втеч неповнолітніх показало, що більша їх частина була зумовлена діями норм "іншого життя". Слідуючи цим нормам та традиціям, неповнолітні засуджені, як правило, шляхом втечі намагаються уникнути можливого або відійти від свого реального статусу, який їх не задовольняє.

Таким чином, автор робить висновок, що формування мотивів у більшій частині неповнолітніх засуджених пов'язане з неформальною позицією, яку вони займають у даній колонії.

Окремо аналізується судова практика щодо розгляду втеч неповнолітніх засуджених з ВТК, а також приводяться результати анкетування практичних працівників ВТК щодо профілактики втеч неповнолітніх.

У параграфі 3 "Кримінологічна характеристика причин та умов, які сприяють втечам засуджених з колоній-поселень" розглядається характеристика особистості засуджених та причини і умови, що сприяють втечам засуджених з цих колоній.

Автором дається історична довідка щодо становлення колоній-поселень та правовий статус осіб, які відбувають покарання в цих установах.

Колонії-поселення займають особливе місце в системі місць позбавлення волі, і правовий стан осіб, які утримуються в них, різко відрізняється від правового стану осіб, які утримуються у ВТУ інших режимів. Перед особами, які вчинили вперше злочин з необережності та вперше умисний злочин, що не є тяжким, і відбувають покарання у відповідних колоніях-поселеннях, ставиться задача виправлення з мінімальними обмеженнями. Інший характер носить відбування покарання засудженими, які переводяться в колонії-поселення для осіб, що твердо стали на шлях виправлення.

Засуджені, що відбувають покарання в колоніях-поселеннях для осіб, які вперше вчинили злочин з необережності або вперше умисний, що не є тяжким, майже не вчиняють втеч. Втечі ж з колоній-поселень для осіб, що твердо стали на шлях виправлення, викликають особливу тривогу. Вони складають біля 80% від загальної кількості втеч з місць позбавлення волі в структурі злочинності по Головному Управлінню виконання покарань МВС України.

Як показує практика, переведення засуджених у колонію-поселення для осіб, що твердо стали на шлях виправлення, з ВТК загального режиму здійснюється рідко і складає близько 15%, з ВТК посиленого режиму переводиться близько 30%, із суворого режиму близько 55% засуджених. Отож можна визначити неоднорідність спецконтингенту засуджених, утримуваних у колоніях-поселеннях для осіб, які твердо стали на шлях виправлення, що не можна сказати про осіб, утримуваних у колоніях-поселеннях для осіб, які вперше вчинили злочин з необережності, та для осіб, які вперше вчинили умисний злочин, що не є тяжким.

Таким чином, у колоніях-поселеннях для осіб, які твердо стали на шлях виправлення, утримуються засуджені, що відбувають покарання за тяжкі злочини, раніш судимі, які тривалий час перебували у місцях позбавлення волі в більш суворих умовах режиму. Негативна соціальна спрямованість їх особистості дуже стійка, і тому не можна недооцінювати їх суспільної небезпеки.

Автором аналізується кримінологічна характеристика особистості засуджених, які вчинили втечу з колоній-поселень, за статевими ознаками; за віком; за сімейним станом; за обставинами місця постійного проживання засудженого до вчинення злочину; за видом режиму відбування покарання до переведення в колонію-поселення; за часом перебування в колонії-поселенні до втечі; за часом строку покарання, фактично відбутого до моменту вчинення втечі /з урахуванням відбутого строку до переведення в колонію-поселення/.

Аналіз практики боротьби із злочинністю засуджених у колоніях-поселеннях для осіб, які твердо стали на шлях виправлення, свідчить, що високий рівень втеч з них у багатьох випадках обумовлюється взаємодією двох неоднорідних чинників. Перший з них відноситься до причин, що розкривають їх суттєвість. Це недоліки, що мають місце у сфері діяльності всіх інших ВТК, з яких здійснюється переведення засуджених у колонію-поселення, а також щодо такого переведення.

Серед причин, які сприяють втечам засуджених з колоній-поселень, провідне місце займають: формальний підхід адміністрації ВТУ щодо питань підбору та переведення засуджених у колонію-поселення для осіб, які твердо стали на шлях виправлення /45%/; проблеми економічного характеру щодо питань працевлаштування та працевикористання засуджених /20%/; невідповідність темпів зростання заробітка засуджених витратам на харчування та придбання предметів першої необхідності /18%/; слабка матеріально-технічна база колоній-поселень /15%/; інші причини (2%).

Інший важливий чинник, який обумовлює втечу з колоній-поселень, відноситься до умов, що сприяють цьому злочину. В першу чергу він пов'язаний зі значними недоліками, що мають місце у сфері діяльності цих установ. Серед умов, які сприяють втечам засуджених із колоній-поселень, провідне місце займають: неналежна організація охорони та нагляду за засудженими в поселеннях /39%/; неналежна робота оперативних апаратів щодо виявлення негативних стосунків між засудженими та негайного вирішення конфліктних ситуацій /28%/; вживання спиртних напоїв засудженими /17%/; проведення перевірок засуджених з порушенням режимних вимог /12%/; інші умови (4%).

Окремо аналізується судова практика щодо розгляду кримінальних справ про втечі засуджених з колоній-поселень, дається порівняльний аналіз втеч за 1995 рік відносно того ж періоду за 1994 рік у зв'язку з введенням у дію Закону України від 27 липня 1994 р.

Наведені дані анкетування засуджених, що вчинили втечу із колоній-поселень щодо питань удосконалення законодавчої бази боротьби із втечами і практичної діяльності колоній-поселень.

Співвідношення даних про особистість засуджених за вчинення втечі і обставин їх вчинення, а також результатів опитування практичних працівників ВТК та засуджених, які вчинили втечу, аналіз діючого законодавства, судової практики та наукової літератури приводять до висновку про необхідність диференційованого підходу до питань відповідальності за втечу з місць позбавлення волі з урахуванням місця вчинення злочину та даних про особистість винного, спрямованості умислу, мети та інших обставин.

У главі 3 "Основні напрямки попередження втеч засуджених із ВТУ" розглядаються питання правових та організаційних заходів боротьби із втечами засуджених з ВТУ.

У параграфі 1 "Правові та організаційні заходи попередження втеч засуджених з ВТУ" розглядаються правові та організаційні заходи боротьби з втечами засуджених з виправно-трудоуних установ.

Ряд авторів відносять до основних напрямків попередження втеч засуджених з ВТУ вдосконалення кримінального і кримінально-виконавчого законодавства, відомчого нормативного регулювання та практичної діяльності ВТУ. У новій редакції ст.183 КК України передбачено посилення відповідальності за втечу з місць позбавлення волі із збільшенням кількості кваліфікуючих ознак за це діяння. Санкція за простий вид цього злочину передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років, а при кваліфікуючих ознаках - від п'яти до восьми років.

Звичайно, суворе покарання за втечу, передбачене у законі, є важливим засобом попередження злочину. Проте було б невірним покладати надію на те, що саме воно рішуче вплине на результати боротьби із втечами. Більшість утікачів вчиняють втечі не зважаючи на загрозу покарання, але є й такі засуджені, для яких покарання не є перешкодою, так само як і ризик можливого застосування щодо них зброї при перешкодженні втечі. Таким чином, у ряді випадків загроза покарання є слабкішою від того побуджувального мотиву, який зумовив втечу.

Як показало дослідження, засуджені вчиняють втечу переважно в початковий період відбування покарання, бо перспектива звільнення для них віддалена, і саме цей період є важким для адаптації.

Практика свідчить, що при посиленні санкцій за втечу до 5-8 років, середній строк покарання за неї збільшується на 1-1,5 року. Таким чином, суворість покарання відіб'ється перш за все на менш небезпечних особах, які засуджені на строк до трьох років. До того ж нова редакція ст.183 КК України не передбачає винятку щодо засуджених неповнолітніх та осіб, які утримуються в колоніях-поселеннях для осіб, що вперше вчинили злочин з необережності та вперше вчинили умисний злочин, який не є тяжким. Якісні характеристики втеч цих категорій засуджених суттєво відрізняються від інших.

На підставі проведених досліджень з урахуванням об'єктивних та суб'єктивних ознак втечі з місць позбавлення волі, кримінологічних, соціологічних аспектів вивчення особистості засуджених, їх правового статусу автор робить висновок, що кримінальна відповідальність за

втечу засуджених з місць позбавлення волі має бути диференційована та враховувати обставини, які зменшують провину суб'єкта. Автором пропонуються такі зміни і доповнення норм чинного законодавства.

1. Виключити з санкції частини першої ст.183 КК України мінімальний строк покарання (3 роки), залишивши санкцію - до 5 років.

2. Доповнити ст.183 КК України частиною III, яка формулює заохочувальну норму, у такій редакції:

“Особа, яка добровільно повернулася в триденний строк до місця позбавлення волі або під варту, може бути звільнена від кримінальної відповідальності, якщо вона за час відсутності не вчинила нового злочину і якщо втеча не була вчинена при кваліфікуючих ознаках, передбачених частиною другою цієї статті”.

У параграфі 2 “Правові та організаційні заходи боротьби з втечами засуджених із колоній-поселень” розглядаються правові та організаційні заходи боротьби з втечами засуджених із колоній-поселень.

Аналіз режиму колоній-поселень та ВТУ інших режимів показує значну різницю між ними. Це стосується перш за все питання щодо визначення правової природи колоній-поселень. За чинним законодавством колонії-поселення - один з видів ВТУ, однак дослідження їх правової природи приводить до висновку про відсутність у цих установах основних атрибутів місць позбавлення волі. На це в різний час звертали увагу Г.З.Анашкін, В.Н.Горобцов, В.С.Квашис, А.Е.Наташев, О.С.Міхлін, В.Є.Сілков, М.А.Стручков, Ю.М.Ткачевский, С.Я.Фаренюк.

Досліджуючи правову природу колоній-поселень, автор доходить висновку, що покарання в цих установах має ознаки не позбавлення волі, а лише її обмеження, що й необхідно було б закріпити в нормативному порядку, визнавши обмеження волі самостійним видом покарання. Тому пропонується вирішити питання щодо кримінальної відповідальності за втечу засуджених з колоній-поселень /крім тих, які утримуються в поселеннях для осіб, які твердо стали на шлях виправлення/ поза рамками ст.183 КК України. Пропонується також провести більш чітке розмежування між кримінальним діянням - втечею і схожим з ним порушенням режиму - самовільним залишенням колонії-поселення, яке є дисциплінарним вчинком.

Сьогодні в законі відсутня будь-яка регламентація відповідальності за залишення колонії-поселення на нетривалий час, також як визначення цього виду правопорушення, і тому немає ніякої правової гарантії обґрунтованого притягнення до відповідальності за

цей від правопорушення. Однак матеріали дослідження свідчать про те, що у випадку перешкоджання втечі з колоній-поселень і поверненні їх впродовж доби винні у більшості випадків притягались тільки до дисциплінарної відповідальності. Траплялись випадки, коли засуджені були відсутні у колонії-поселенні три доби і більше, а потім добровільно поверталися, і таким чином в їх діях не було мети ухилення від відбування покарання.

Враховуючи такі обставини, як ознаку ухилення від відбування покарання у названій нормі доцільно передбачити строк, протягом якого порушення кордонів колонії-поселення повинно вважатися дисциплінарним вчинком. У ході дослідження встановлено, що факт відсутності засудженого в колонії-поселенні строком від однієї до трьох діб становив 65% втеч. Тому автор робить висновок, що строк три доби достатній для виявлення обставин залишення засудженим колонії-поселення та прийняття рішення щодо його відповідальності згідно з кримінальним законодавством.

Отже, автор пропонує створити поза рамками ст.183 КК України нову правову норму, в якій передбачити застосування дисциплінарної або кримінальної відповідальності в залежності від того, чи ставилася засудженим мета ухилення від відбування покарання, чи така мета не ставилася.

Автор пропонує встановити новий вид покарання - "Обмеження волі", виділити особливу категорію осіб, які можуть за вироком суду направлятися для відбування покарання до місць обмеження волі, де засуджені будуть утримуватись без охорони, але під наглядом.

До цих установ за вироком суду направлятимуться особи, які вперше вчинили злочин з необережності, а також особи, які вперше вчинили умисний злочин, що не є тяжким, і засуджені на строк не більше 5 років. На підставі вищевикладеного автор пропонує ввести в Особливу частину КК України нову кримінально-правову норму, яка передбачатиме відповідальність за самовільне залишення місця обмеження волі.

Пропонується викласти цю норму в такій редакції:

"Стаття 183⁵. Ухилення від відбування покарання у вигляді обмеження волі.

Ухилення від відбування покарання - самовільне протиправне залишення особою, яка відбуває покарання, місця обмеження волі або місця роботи, яке знаходиться за його межами, з метою ухилення від відбування покарання, або неявка в строк без поважних причин з короткострокової відпустки, відрядження, з лікувальної установи, а також вчинене повторно строком менше доби після застосування заходів

дисциплінарного впливу, передбачених Виправно-трудовим кодексом України, карається позбавленням волі на строк до двох років.

Частина II. Ті ж дії, які вчинені вперше, без мети ухилення від відбування покарання, якщо вони тривали добу, але не більше трьох діб, і закінчилися добровільним поверненням до місця обмеження волі, якщо особа за час відсутності не вчинила нового злочину, можуть тягти за собою застосування дисциплінарних заходів, передбачених Виправно-трудовим кодексом України”.

Автор дає обґрунтований науково-практичний коментар щодо запропонованої статті, який складається з десяти пунктів.

Щодо колоній-поселень для осіб, які твердо стали на шлях виправлення, автором робиться висновок про доцільність їх залишення в системі місць позбавлення волі. Пропонуються зміни до законодавчих актів з метою посилення боротьби з втечами засуджених з колоній-поселень для осіб, які твердо стали на шлях виправлення.

Вони зводяться до наступного:

1. Оскільки термін “які твердо стали на шлях виправлення” далеко не завжди відповідає дійсності, пропонується ввести термін “особи позитивної спрямованості”.

2. Запровадити два види колоній-поселень для цієї категорії відбуваючих покарання: а) поселення відкритого типу; б) поселення напіввідкритого типу.

Відповідно до запропонованої структури поселень пропонується до ст. 16 Виправно-трудового кодексу України внести деякі зміни і викласти їх у такій редакції:

“У колоніях-поселеннях відкритого типу для осіб позитивної спрямованості відбувають покарання особи, які переведені до цих колоній у порядку, передбаченому статтею 46 цього кодексу, із виправно-трудових колоній загального та посиленого режимів.

У колоніях-поселеннях напіввідкритого типу для осіб позитивної спрямованості відбувають покарання особи, які переведені до цих колоній у порядку, передбаченому статтею 46 цього кодексу, із виправно-трудових колоній суворого режиму”.

На підставі цього пропонується внести доповнення до частини третьої ст. 46 Виправно-трудового кодексу України.

Пропонується створити базові колонії-поселення для цієї категорії осіб за територіальним принципом.

Таким чином, автор доходить висновків, що запропонована диференціація колоній-поселень передбачає: а) щільний відбір засуджених для вирішення питання про їх переведення у колонію-

поселення для осіб позитивної спрямованості (профілактичний момент); б) зміну умов утримання спецконтингенту в цих поселеннях.

У висновках викладаються основні положення дисертації та пропозиції, які спрямовані на вдосконалення кримінального і виправно-трудоного законодавства з метою посилення діяльності щодо попередження втеч засуджених з виправно-трудоного установ, а саме:

- обґрунтована доцільність введення до ст. 183 КК України заохочувальної норми;
- запропоновано введення нового виду кримінального покарання - "обмеження волі", що обумовить виділення особливої категорії осіб, яким за вироком суду буде призначатися цей вид покарання. На підставі чого пропонується введення до Особливої частини Кримінального Кодексу України нової кримінально-правової норми "Ухилення від відбування покарання у вигляді обмеження волі";
- розроблені заходи по вдосконаленню організаційно-практичної діяльності щодо попередження втеч засуджених з колоній-поселень для осіб, які твердо стали на шлях виправлення.

Основні положення дисертації викладені у таких публікаціях автора:

1. Проблеми попередження втеч засуджених з колоній-поселень // Проблеми вдосконалення кримінального та кримінально-процесуального законодавства / За заг. ред. Я.Ю. Кондратьєва, К.: Вид. УАВС, 1993.- С.65-68.
2. Проблема попередження втеч засуджених з виправно-трудоного колоній-поселень // Проблеми вдосконалення діяльності кримінально-виправної системи: Матеріали науково-практичної конференції, 13-14 травня 1993р. / Під заг. ред. д-ра юрид. наук В.О.Глушкова.- К.: КІВС при УАВС, 1993.- С.105-107.
3. Деякі аспекти вдосконалення карно-правової боротьби з втечами засуджених з ВТУ // Кримінально-виконавча система України: теорія, практика, законодавство: Матеріали науково-практичної конференції.- Київ, 21-22 квітня 1994р. / За заг. ред. д-ра юрид. наук В.О.Глушкова.- К.: КІВС при УАВС, 1994.- С.81-84.

Vasilets V.D. "Legal criminological problems of convicted criminals from prisons".

Doctoral thesis on law, specialization code 12.00.08-criminal law, criminology, criminal-executing law.

Ukrainian Academy of Internal Affairs. - Kyiv, 1996. Manuscript.

Doctoral thesis reflects complex of theoretical questions connected with measures of prevention escapes of convicted criminals from prisons. The problems of improving of criminal and criminal-executing legislation and practical activity of prisons at the light of escapes preventing are researched.

Key words: prison, escape preventing, convicted criminals.

Василец В.Б. "Правовые и криминологические проблемы предупреждения побегов осужденных из исправительно-трудовых учреждений".

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 - уголовное право, криминология, уголовно-исполнительное право. Украинская Академия внутренних дел, Киев, 1996. Рукопись.

Диссертация содержит комплекс теоретических и практических вопросов, связанных с мерами предупреждения побегов осужденных из исправительно-трудовых учреждений. В работе исследуются проблемы совершенствования уголовного, уголовно-исполнительного законодательства, а также организационно-практической деятельности исправительно-трудовых учреждений, предложены меры по усилению борьбы с побегами осужденных из мест лишения свободы.

Ключові слова.

ВТУ - виправно-трудоу установи, ВТК - виховно-трудоу колонії, колонії-поселень, попередження втеч засуджених, обмеження волі.

Подписано к печати 10.10.96г. Формат 60x84/16.
Объем: 1.0 усл.-печ.л., 1.0 уч.-изд.л.
Тираж 100. Заказ 64.

Отдел оперативной полиграфии
ООО "МФА", тел. 416-54-62

416-54-62

AB 35.876